

UNIwersytet
Warszawski

Wydział Neofilologii
Instytut Germanistyki

dr hab. Waldemar Czachur, prof. UW
Instytut Germanistyki
Uniwersytet Warszawski

Warszawa, 8.05.2017 r.

Recenzja
rozprawy doktorskiej mgr JULII OSTAPENKO
pt.: *Orędzia noworoczne prezydentów państw w analizie semiotycznej.*
Studium porównawcze

napisanej pod opieką naukową dr hab. Iwony Loewe, prof. UŚ

1. Uwagi wstępne

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska obejmuje w swej części merytorycznej wstęp, pięć rozdziałów, zakończenie, bibliografię oraz aneks na łącznie 282 stronach. Zgodnie z wymaganiami ustawowymi, stawianymi rozprawom doktorskim, powinny one „stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego (...) oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej”. Mając to na uwadze, przy ocenie rozprawy doktorskiej mgr Julii Ostapenko przyjęto następujące kryteria: znaczenie podjętej tematyki, poprawność formułowania celów i hipotez badawczych oraz poprawność zastosowanych metod badań i ich wyników.

2. Znaczenie podjętej tematyki

Celem przedłożonej do recenzji dysertacji jest „analiza semiotyczna orędzi noworocznych prezydentów państw: Polski, Ukrainy, Republiki Czeskiej i Federacji Rosyjskiej” (s. 4). Doktorantkę interesuje, „jak głowa państwa sytuuje się wobec społeczeństwa, jakie stereotypy narodowe i/lub kulturowe prezentuje w mowie, jakie wartości eksponuje w wystąpieniu, co jest jego kluczowym składnikiem werbalnie i ikonicznie, czy wystąpienie oddaje czas jego ekspozycji, czy wystąpienia prezydentów tych samych państw są podobne do siebie itp.” (s. 5).

Podjęta tematyka jest o tyle ważna dla aktualnych badań z zakresu genologii lingwistycznej, dyskursologii, mediolingwistyki i lingwistyki kulturowej oraz międzykulturowej, iż po pierwsze – ukazuje potencjał warsztatu językoznawczego do uchwycenia wielowarstwowych i złożonych procesów semiozy kulturowej w jej ujęciu kontrastywnym i diachronicznym. Po drugie – wskazuje na konieczność dalszych badań interdyscyplinarnych nad dyskursami politycznymi z różnych kręgów językowo-kulturowych, uświadamiając istnienie podobieństw i różnic w użyciu mechanizmów perswazyjnych. Po trzecie – jednoznacznie wskazuje na konieczność silniejszego włączania tekstów multimodalnych i refleksji nad metodami ich efektywnego opisu. W obliczu aktualnych badań nad orędziem noworocznym, nad tekstem multimodalnym oraz nad kluczowymi kwestiami z zakresu lingwistyki kontrastywnej uważam podjętą tematykę za w pełni uzasadnioną i ważną dla dalszych badań.

3. Poprawność sformułowanych celów i hipotez badawczych

Mgr Ostapenko trafnie zakłada, że orędzia noworoczne są „znakiem” (s. 4), „przekazem multisemiotycznym” (s. 5), „gatunkiem medialnego dyskursu ideologicznego” (s. 7), „reprezentantami danego dyskursu”, na podstawie których „odtworza się mentalny świat” (s. 14), i jako przemówienie polityczne „pozostaje w nurcie propagandy politycznej, gdzie polityk dokonuje w tekście (...) działań językowych, mających na celu podporządkowanie odbiorcy” (s. 28), a którego celem jest „wzbudzenie u słuchaczy określonych emocji, umacnianie przez nadawcę poczucia wspólnoty w ramach my – oni czy narzucanie bezalternatywnego wyboru słuchaczom” (s. 41) i tym samym pełni funkcję impresywną (s. 41). W konsekwencji dla Autorki język „jest narzędziem kreowania świata, przekazywania wiedzy o nim sugestywnie i subiektywnie” (s. 14).

Tym samym Doktorantka słusznie umieściła swoje rozważania nad orędziem noworocznym jako wybranym gatunkiem dyskursu politycznego w semiotycznym aparacie metodologicznym o proveniencji kognitywno-konstruktywistycznej.

Autorka formułuje hipotezę, że „mimo różnic państwowych, społecznych oraz różnic czasowych badane orędzia – jako specyficzna reprezentacja właśnie dyskursu politycznego – wykażą cechy wspólne. I ten zespół właściwości będzie je odróżniał od innych tekstów tego dyskursu” (s. 15).

Z pełnym uznaniem odnoszę się do słuszności obranej ścieżki argumentacyjnej wywodu teoretycznego, sytuującej przedmiot badań jako zjawisko dyskursu publicznego, w szczególności języka polityki i jego funkcji perswazyjnej. Zaznaczam jednak, że oczekiwałbym od Doktorantki silniejszego uwypuklenia swoich poglądów na takie kategorie badawcze, jak dyskurs, język czy orędzie jako gatunek. Nieuzasadnione jest dla mnie również umieszczanie refleksji nad językiem polityki tylko w kontekście specyfiki komunikacji politycznej w PRL, a nie ogólnie w specyfice komunikacji politycznej w państwach komunistycznych.

W kontekście postawionego celu badawczego, jakim jest analiza orędzia jako tekstu multimodalnego, Doktorantka słusznie kieruje swoją szczególną uwagę na różnice i podobieństwa w realizacji gatunku tekstu w różnych wspólnotach kulturowo-językowych. Pod tym względem sformułowane cele i założenia na płaszczyźnie makro oceniam jako słuszne i poznawczo atrakcyjne, ponieważ obiecują wyniki poszerzające pole badawcze lingwistyki kulturowej i międzykulturowej o tekst multimodalny.

4. Poprawność zastosowanych metod badań i wyników analizy

Konsekwentnie do postawionego celu oraz do założeń metodologicznych Doktorantka opracowała innowacyjny wielopoziomowy model analizy orędzia noworocznego jako tekstu multimodalnego, posługując się aktualnymi badaniami z zakresu genologii lingwistycznej, dyskursologii, mediolingwistyki, lingwistyki kulturowej i międzykulturowej. Zastosowanie metod z różnych obszarów badawczych jest w pełni uzasadnione, co więcej wręcz konieczne, ponieważ pozwala na holistyczne uchwycenie badanego przedmiotu, jakim są orędzia noworoczne, przy uwzględnieniu zjawisk językowych i pozajęzykowych. A mamy tutaj do czynienia w przedsięwzięciu metodycznie bardzo ambitnym, ponieważ Doktorantka dokonuje analizy orędzia w ujęciu kontrastywnym i

diachronicznym zarówno na poziomie intralingualnym, jak i interlingualnym. Takie podejście wymaga dużej kreatywności i samodzielności w opracowaniu modelu analizy i przeprowadzeniu samej analizy materiału zebranego z czterech obszarów językowo-kulturowych. Uważam, że włączając do analizy płaszczyznę morfologiczną tekstu, retoryczną, ikonyczną oraz suprasegmentalną, mgr Ostapenko pokazała, że jest zapoznana z najnowszymi trendami w lingwistyce i jest odważnym naukowcem, zwłaszcza że poszczególne płaszczyzny analityczne znalazły swoje uzasadnienie w wywodzie metodologicznym.

Podczas gdy wybór metod jest w pełni uzasadniony i analiza przeprowadzona została w sposób skrupulatny, to w pracy o charakterze porównawczym zabrakło jakichkolwiek refleksji teoretycznych oraz metodycznych nad istotą badań porównawczych, na co zwracają szczególną uwagę w wielu pracach m.in. Anna Wierzbicka czy Anna Duszak, a w ujęciu tekstologicznym Waldemar Czachur (2016). Doktorantka potraktowała intuicyjnie metodę porównawczą, zabrakło dyskusji nad *tertium comparationis*, a w konsekwencji dopuściła się błędu metodycznego, przeprowadzając analizę morfologiczną tekstów – chodzi mi szczególnie o analizę prostoty i konkretności tekstu na podstawie ich tłumaczeń w języku polskim, a nie w oryginale. Ponieważ chodzi tutaj o uwagi tylko do jednej z wielu analizowanych płaszczyzn, można przyjąć, że nie miało to istotnego wpływu na wyniki badań, ale trzeba być świadomym, że takich niedociągnięć metodycznych w badaniach kontrastywnych należy unikać.

Starannie przeprowadzona analiza ośmiu tekstów orędzia noworocznego prezydentów Havla, Wałęsy, Krawczuka i Jelcyna z początku lat 90. oraz prezydentów Zemana, Dudy, Poroszenki i Putina z roku 2015 pokazuje – na co Autorka zwraca uwagę – że „wystąpienia noworoczne prezydentów państw wykazują podobieństwa w zakresie celu, cech ekstralingwistycznych oraz cech strukturalnych” (s. 178). Ważny jest wniosek Doktorantki na temat licznych podobieństw w kompozycji orędzia noworocznego z badanych krajów, będących warunkiem realizacji różnych aktów mowy, jak toasty, podziękowania czy życzenia przy zastosowaniu często jednak innych strategii emocjonalizujących oraz ingracjacyjnych. Analiza działań wartościujących, tu szczególnie sposoby użycia wyrazów oraz metafor z pozytywną i negatywną konotacją, a także dominujących słów kluczowych, w jasny sposób pokazuje z jednej strony przemiany, jakie zaszły w realizacji orędzia noworocznego w czterech państwach, a z drugiej strony liczne podobieństwa i różnice między tekstami z lat 90. oraz dzisiejszymi, gdzie świadomość i możliwość inscenizacji poczucia wspólnoty i bliskości dzięki nowym technologiom znacznie wzrosła. Tym samym w pełni uzasadniona jest konstatacja Doktorantki, że „audiowizualne z natury orędzie noworoczne warto poddawać analizie wyłącznie kompleksowo” (s. 224). Ja na pytania badawcze sformułowane na stronie 46 uzyskałem satysfakcjonującą mnie obszerną odpowiedź.

5. Pytania i ocena podsumowująca

Recenzowana praca stanowi w mojej ocenie interesujące poznawczo studium, zarówno pod kątem refleksji nad metodami analizy, jak i wyników badań diachronicznych kontrastywnych nad orędziem noworocznym. Autorka precyzyjnie formułuje problem badawczy (s. 4 i 46), konsekwentnie prowadzi wywód teoretyczny na podstawie najnowszej literatury polskojęzycznej (s. 10–41) i logicznie wyprowadza wielopoziomowy

UNIwersytet
Warszawski

Wydział Neofilologii
Instytut Germanistyki

model analizy orędzia jako tekstu multimodalnego dla potrzeb badań kontrastywnych i diachronicznych (s. 53–79). Z przeprowadzonych badań (s. 80–177) dowiadujemy się, że Doktorantka umie analizować teksty dyskursu publicznego w czterech językach i całkiem sprawnie porusza się w domenie metod lingwistycznych. Ważny jest również fakt, iż Autorka podejmuje próby łączenia danych językowych z danymi kulturowymi, co raz jeszcze udowadnia, jaki potencjał niosą obecne badania z zakresu lingwistyki tekstu i dyskursu dla lingwistyki kulturowej i międzykulturowej.

Mimo słusznie obranego kierunku metodologicznego, jakim jest semiotyczna perspektywa na badany przedmiot i zastosowania odpowiednich w moim odczuciu metod, sam wywód na płaszczyźnie mikro w kilku miejscach nie jest pozbawiony pewnych niedociągnięć. Dlatego kieruję do Doktorantki kilka pytań:

- dlaczego do refleksji teoretyczno-metodologicznej, szczególnie nad specyfiką perswazyjnych działań językowych po 1989 roku Autorka nie włączyła badań prowadzonych w Rosji, Czechach i na Ukrainie, ale również polskich slawistów, jak m.in. Wojciecha Chlebdy, Macieja Czerwińskiego czy Jana Kajfosa?
- jakie przełożenie ma analiza figur słów i myśli, metafor i strategii wartościowania na refleksję nad tożsamością narodową w kontekście językowego obrazu świata?
- jakimi argumentami kierowała się Doktorantka, decydując się na tłumaczenie tekstów orędzia z języka czeskiego, ukraińskiego i rosyjskiego na język polski i na tej podstawie dokonując analizy morfologicznej?

Zwracam również uwagę, że przed ewentualnym drukiem pracy, co jest godne polecenia, należy wyeliminować z niej stosunkowo liczne literówki i stylistyczne niezgrabności.

Podsumowując, pragnę podkreślić, że praca w wymiarze metodycznym cechuje się innowacyjnością, w wymiarze analitycznym należyta refleksją kulturową, a w wymiarze poznawczym oferuje wiele interesujących danych na temat zmian w dyskursie publicznym w krajach Europy Środkowej i Wschodniej oraz kulturowych uwarunkowań realizacji orędzia w tychże krajach. Tym samym mgr Ostapenko przedkłada nam pracę ważną również dla zrozumienia odmiennych procesów politycznych w krajach sąsiadujących z Polską, a o których w Polsce istnieje deficyt pogłębionej wiedzy i wrażliwości.

Konkluzja: W świetle powyższych uwag stwierdzam, że przedłożona dysertacja pani mgr Julii Ostapenko odpowiada wymaganiom stawianym pracom doktorskim i w związku z tym wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Waldemar Czachur, prof. UW